

Anahtar Sözcükler
Türkçe eğitimi; Toplumsal cinsiyet; Dil; Eğitim

Keywords
Turkish language education; Gender;
Language; Education

TÜRKÇE EĞİTİMİ ALANINDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN TEMSİL BİÇİMLERİ

FORMS OF REPRESENTATION OF GENDER WITHIN THE TURKISH LANGUAGE EDUCATION STUDIES

• **Yonca Koçmar Demirci** - **Ayşe Soylu**

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Ün. Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, yoncakocmar@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Ün. Eğitim Bilimleri Bölümü, aysesoylu@ohu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet ve Türkçe eğitiminin konu alanları arasında ilişki kurulan makalelerde, toplumsal cinsiyetin temsil biçimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu makaleler; yöntem, veri kaynağı, problem konularına göre dağılım, toplumsal cinsiyet konusuna yer verme, bulguları yorumlama ve tartışma biçimleri bakımından incelenmiştir. Nitel bir çalışma olarak kurgulanan bu araştırmada, Türkçe eğitimi alanında toplumsal cinsiyet konusuna çeşitli biçimlerde yer veren 86 makale, tanımlayıcı içerik çözümlemesi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmaların genel yapısına bakıldığında araştırmaların genellikle nicel olarak yapılandırıldığı, cinsiyetin araştırmalarda yalnızca kategorik bir değişken olarak yer aldığı, cinsiyetle diğer değişkenler arasında bağ kurulmadığı ve bulgularda yalnızca istatistiksel bilgilerin verilmesiyle yetinildiği belirlenmiştir. Sonuç olarak bu araştırmaların büyük çoğunluğunun, konuyu kız/erkek biçiminde atanmış cinsiyetler üzerinden ele almalarıyla geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirdikleri ve var olan bulguları tekrar ederek bu rollerin yeniden üretilmesine zemin hazırladıkları ortaya konulmuştur.

Abstract

This study sets out to examine how gender is represented in the articles examining the relationship between gender and the subject areas of Turkish Language education. These articles were examined in terms of the distribution of method, data source, and research problem; and whether they include gender issues, how they conclude the findings, and discuss. This study was designed as a qualitative research. 86 articles conducted in the field of Turkish language and included the gender issues in various ways were analyzed by using descriptive content analysis. The results revealed that the researches were generally conducted in quantitative methods, gender was regarded as a categorical variable, no connection was established between gender and other variables, and discussions on gender roles were not included within the results of this researches. It was concluded that the majority of this research contributed to the reproduction of traditional gender roles by dealing with the gender issue through the assigned gender identity as male/female and trigger the reproduction of these roles by repeating the existing findings.

Giriş

Toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması, atanan cinsiyetler arasındaki farklılıkların sosyal düzlemdeki karşılıklarına ilişkin söylemlerden doğmuştur. Buna göre atanmış cinsiyet biyolojik farklılıklar üzerinden kurgulanırken, toplumsal cinsiyet sınıflamaları sosyal olarak yapılandırılmakta ve bu sınıflamaların inşa biçimlerini de kültürel normlar biçimlendirmektedir. Cinsiyet farklılıklarının doğumla belirlenen bir kategori olarak görülmesi, cinsiyetin sosyal ya da kurumsal bağlamlarda nasıl bir karşılığının olduğunu anlama konusunda sınırlılık oluşturmaktadır (Blackmore, 2010: 307). Bu farklılıklar sosyal gerçeklikler olarak ele alındığında ise cinsiyet, sahip olunan kategorik bir özellik olmak yerine bir kimlik ve insanların davranışlarını belirleyen bir etken olarak görülmeye başlar (Eckert ve McConnell-Ginet, 2003). Butler (1999) cinsiyet kimliklerinin sosyal olarak yapılandırıldığını ve eril egemen toplumsal bağlamlarda sosyal yasalar tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Sosyal ve kurgusal olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet kavramının toplumun bireyleri tarafından içselleştirilmiş, normalleştirilmiş (Butler, 1999) ve toplumsal kurumlar ile bireylerin eylemlerine derinlemesine yerleşmiş, tamamen doğal olarak kabul edilen (Eckert ve McConnell-Ginet, 2003: 9) bir niteliği de söz konusudur.

Dil ve cinsiyet çalışmalarının başlangıç noktası olarak Lakoff'un (1972) "Dil ve Kadın'ın Yeri (Language and Woman's Place)" başlıklı çalışmasından söz edilebilir. Lakoff'a göre kadınların ve erkeklerin farklı bir konuşma tarzı vardır ve bu konuşma tarzı kadının toplumsal yapı içindeki ikincil konumunu yansıtmakta ve bu konumu üretmektedir. Bu doğrultuda dilin kendisi bir baskı aracı olarak görülmekte ve kadınları bu ikincil konumda tuttuğu kabul edilmektedir (Akt. Eckert ve McConnell-Ginet, 2003: 2). Devamında yürütülen çalışmalarda da erkeğin iletişim bağlamlarında dil kullanımındaki üstünlüğü, önceliği, baskısı ve kadınların sessizliği ortaya konulmuştur (Eckert, 1989; Butler, 1997; Swann, 2003). Buna göre toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir boyutu haline gelen toplumdilbilim çalışmalarının, toplumsal cinsiyet çalışmalarının temelini oluşturan kanıtlara koşut bulgular ortaya koyduğu görülmektedir.

Romaine (2003: 98) toplumdilbilim çalışmalarının erken dönemlerinde dil ve cinsiyet arasındaki ilişkiden çok dil ve sosyal yapı arasındaki ilişkinin araştırıldığını, cinsiyetin sonradan kategorik bir değişken olarak çalışmalara dâhil edildiğini ve sosyal sınıf ile konuşma biçimlerindeki farklılaşmaların betimlenmesinde kullanıldığını belirtmiştir. Daha sonraki süreçlerde dil ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında dilin kullanımı ve bireylerin sosyal kategorileri arasındaki ilişkilerden, söylemlerin cinsiyete dayalı öneminin incelenmesine doğru bir odak kayması gerçekleşmiştir (Cameron, 1998). Diğer yandan bağlam, dil ve cinsiyet çalışmalarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Belirli sosyal bağlamlarda anlamın nasıl kurulduğu ve gündelik yaşamdaki gerçekliklerin nasıl kurulduğu ve deneyimlendiği konusunda Goffmann'ın (1976) dramaturjik yaklaşımı, bu çalışmalar için önemli bir kuramsal çerçeve oluşmasına kaynaklık etmiştir (Kendall, 2003; McConnell-Ginet, 2003). Benzer biçimlerde sosyal bağlamları önceleyen

etnografik araştırma yaklaşımları da bağlam temelli toplumdilbilimsel çalışmalar için yaygın bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Eğitim bağlamları bu çalışmalar için önemli bir araştırma sahasıdır çünkü bu ortamlarda cinsiyet büyük ölçüde dil yoluyla yapılandırılır (Swann, 2003: 624).

“Toplumsal ve kültürel olarak kurulmuş, cinsiyet eşitsizliklerini anlamak için kullanılan bir kavram olan toplumsal cinsiyet ve beraberindeki güç, ilişkileri, toplumun aile, eğitim, iş yaşamı, din vb. bütün kurumlarında sürekli yeniden üretilir. Fakat aile ve okul, çocuklar için toplumsallaşma süreçlerinde özel bir öneme sahiptir ve toplumsal cinsiyete ilişkin belirli bir bakış geliştirmenin temel kaynaklarıdır” (Esen, 2013a). Bu doğrultuda dil ve cinsiyet çalışmalarının bireyleri çevreleyen diğer değişkenler (aile, okul, güç ilişkileri vb.) dışarıda bırakılarak yalnızca dilbilimsel çalışmalarla sınırlı kalması veya kitaplardaki yazılı/görsel metinlerin diğer değişkenlerle ilişki kurulmadan toplumsal cinsiyet bakımından incelenmesi bu tür araştırmaları sınırlandırmakta ve konunun bütüncül olarak ele alınması noktasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu tür araştırmalar toplumsal cinsiyetin farklı bağlamlarda yeniden nasıl üretildiğini ortaya koymakta ancak dönüştürücü ve eşitsizliği giderici yaklaşımdan uzaklaşmaktadır. Bu konuda Aslan (2010: 36), 100 Temel Eser’de kadının sunuluşunu incelediği çalışmasında bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için “çocuğa çağdaş yaşamın gereklerini iletmede ve duyumsatmada çocuğun gelişiminde başat bir değişken olan yazınsal çocuk kitaplarından yararlanmak” gerektiğini önermektedir.

Toplumsal cinsiyet, Türkiye’deki en göze çarpan sosyal kategorilerden biridir ve günlük yaşamın tüm alanlarında ve kamu yapılanmasının çeşitli düzeylerinde davranış kalıplarının temel belirleyicisidir. Ancak cinsiyetin dille ilişkisine bakıldığında Türkçede dilbilgisel olarak cinsiyet ayrımı yapılmadığından ve kişilerin cinsiyetinin açık bir biçimde belirtilmesi nadiren gerekli olduğundan, cinsiyetin Türkçede belirgin bir biçimde görünmediğine yönelik çıkarımlar (Braun, 2001) vardır. Ancak yalnızca dildeki yapıya odaklanan çalışmalar, dil ve toplumsal cinsiyet ilişkisini açık bir biçimde ortaya koymamaktadır. Çünkü dilbilimsel olarak dilde görünür farklılıklarının olmaması, söylemsel düzeyde de farklılığın olmadığına karşılık gelmemektedir. Dolayısıyla eğitim ortamlarında dil ve toplumsal cinsiyet ilişkisini araştıran çalışmalarda bağlamın sosyal ve kültürel kökenlerinin incelenmesi gerektiği açıktır.

Mcelhinny (2003: 22) toplumsal cinsiyet çalışmalarının cinsiyet değişkeni temelinde kurgulanmasını, bu çalışmalarda cinsiyetin atanmış bir nitelik olarak kabul edilmesini eleştirmektedir. Araştırma gündemlerinde de toplumsal cinsiyet sorunsalının sosyal olarak kurgulanandan çok atanmış cinsiyetlere karşılık gelmesi, sorunun tam olarak görülmemesine neden olabilmektedir. Benzer biçimde dil çalışmalarının odak noktası da dili öğrenme ve kullanma biçimlerindeki atanmış cinsiyet farklılığı değil, toplumsal cinsiyetin sosyal olarak nasıl kurgulandığı ve biçimlendiği olmalıdır. Bu da araştırmanın yönünü dilin sosyal ve kültürel kökenlerine inme gerekliliğine doğru çekmektedir. Bu nedenle dil ve cinsiyet araştırmalarının

merkezinde cinsiyet rollerinin sosyal olarak kurulumunun dilin yapısına ve kullanım biçimlerine nasıl yansıdığı sorunsalının yer alması beklenmektedir. Çolak (2019: 29), cinsiyetin biyolojik bir nitelik taşımasının yanı sıra toplumsal bir kimlik sunmasından ötürü; kişilerin yetiştirilme ve davranış tarzlarını, algılama ve yorumlama biçimlerini, dolayısıyla dil kullanımlarını etkilediğinden söz eder. Çolak'a göre toplumsal sınıf, yaş ve meslek grubu gibi cinsiyet de dil kullanımında toplumsal bir değişken olarak güç sahibidir.

Eğitim ortamlarına yönelik dil ve toplumsal cinsiyeti ilişkilendiren çalışmalara bakıldığında anadili eğitimi ve yabancı dil öğrenme süreçleriyle karşılaşılmaktadır. Özellikle de yurtdışındaki çalışmaların çoğunlukla çocukların okulda öğretilenden başka bir anadile sahip oldukları durumlar üzerine kurgulandığı görülmektedir. Örneğin İngilizcenin anadili olarak konuşulduğu bir ülkede okullarda verilen İngilizce dersine yönelik yapılan çalışmalar çoğunlukla başka ırktan gelen, başka bir anadilini konuşan, ikinci bir dili olan çocuklar odak noktası alınarak tasarlanmaktadır (Mitchell, 1996; Tate, 1997; Madibbo, 2007; Pascale, 2007; Orelus, 2012; Coll, Miranda, Torres ve Bermúdez, 2018; Qin ve Li, 2020). Toplumsal cinsiyet ve dil kullanımı ilişkisi de farklı ırk, anadili, ikinci dil boyutuyla ilişkilendirilmektedir. İkinci dil konusuna odaklanması, toplumsal cinsiyet ile toplumsal sınıfın birbirinden ayrılmaması ve bunların sürekli farklı biçimlerde birbirini kesmesinden de kaynaklanmaktadır. Chavez (2010), hem anadili eğitimi hem ikinci ya da yabancı dil öğrenme bağlamlarında cinsiyetin özneler arası etkileşimi etkilediğini ifade etmektedir. Park ve French (2013), Kore'deki yabancı dil sınıflarında öğrencilerin kaygı düzeylerinde cinsiyet farklılıklarını inceledikleri çalışmalarında kadınların kaygı düzeyinin erkeklerden daha yüksek olmasını ve İngilizce öğrenirken etkileşimden uzak durmalarını; Kore'nin geleneksel toplum yapısı ve bireylerin eril egemen toplumda yetişmeleri ile ilişkilendirmiştir. Wolfe (2000) yabancı dil öğrenme bağlamlarında cinsiyet farklılıklarının yansımalarına ilişkin yürüttükleri çalışmada okul türü, bölüm vb. değişkenlerde herhangi bir ayırım olmasa da dil öğrenme süreçleri açısından kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kısıtlamaya maruz kaldıklarını ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet, dil ve eğitim ilişkisi kamusal boyutta kız çocuklarının okula gitmesi, kadınların okuma-yazma öğrenmesi meseleleriyle kendini göstermiştir. Cinsiyetlere ve bölgelere göre okullaşma, okuryazarlık oranlarına ilişkin istatistiksel hesaplamalar yapılmış, haritalar çıkarılmıştır. Örneğin; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012) tarafından "Eğitim Sistemimizdeki Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yeri" adıyla yayımlanan raporda özellikle kız çocuklarının okullaşmasına yönelik uygulamaların önemine yer verilerek ders araç gereçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin nasıl sağlanabileceğine dönük önerilerde bulunulmuştur. Yine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018) tarafından "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" konulu 2018-2023 yıllarını kapsayan bir rapor yayımlanmıştır. Bu raporda kadınların eğitim olanakları ve fırsatlardan etkin bir biçimde yararlanması gereğinden söz edilmiş, okuma

yazma bilme ve çeşitli düzeylerdeki okullaşma oranları geçmiş yıllara göre iyileşme gösterse de kadınlarda bu oranların erkeklere göre daha düşük olduğu istatistikler kullanılarak açıklanmıştır. Kız çocukları ile kadınların eğitimin tüm kademelerine tam erişimlerini ve etkin katılımlarını sağlamak olarak belirlenen eylem planının temel amacı doğrultusunda kız çocuklarına yönelik sağlanan burs, yurt, kurs, proje vb. olanaklarının nasıl iyileştirildiğinden söz edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı (2014) 10 ilde 40 okulu kapsayan ve iki yıl süren “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP)” başlatmış ve proje sonucunda toplumsal cinsiyete duyarlı okullara ilişkin ihtiyaç analizi, kılavuz, eğitici eğitimi vb. yönelik el kitapları hazırlanmıştır. Bu tür uygulamalar, projeler ve çalışmalar çocukların ve kadınların özellikle eğitime erişme noktasında yaşadıkları güçlüklerin azaltılması ve giderilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak bu konuların eğitimde fırsat eşitliği adı altında ele alınması ve toplumsal cinsiyetle doğrudan ilişkilendirilmemesi kız çocuklarının okula gitmesine, kadınların okuryazar olmasına katkı sağlasa da cinsiyet eşitsizliklerinin altında yatan çok boyutlu değişkenlerin de üstünün örtülmesine neden olabilmektedir. Sunderland (2000), dil eğitiminde cinsiyetin sıradanlaşmış genellemeler çerçevesinde ele alınmasını ve kadınların ya da kız çocuklarının ders kitaplarında cinsiyet önyargısının ve sınıftaki erkek egemenliğinin kurbanları olarak temsil edilmesini eleştirmekte ve bu durumun mevcut yapıyı dönüştürmek için yapılabilecekler açısından herhangi bir zemin hazırlamadığını ve normalleştirilerek öğretmenlerin yanlış yönlendirilmelerine neden olduğunu ifade etmektedir. Hooper (1999) da bazı bilimsel yaklaşımların kadınların “öteki” ve “değersiz” olarak yansıtılmalarına kaynaklık ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin makalelerde yer alması kadar nasıl ele alındığı da büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu alanda yapılacak yorumların bir eleştiri getirirken eşitsizliğin daha da yaygınlaşmasına zemin hazırlama olasılığı vardır.

Toplumsal cinsiyetin okullaşma ve okuryazarlıktan çok daha derin sosyolojik temelleri vardır ancak altında yatan nedenleri irdelemeden, anlamadan ve anlatmadan uygulamalar yoluyla doğrudan sorunların giderilmesine odaklanılması; konunun yalnızca eğitimde fırsat eşitliğine erişmekle sınırlanmasına neden olmaktadır. Bu tür çalışmalar eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesini konuşmaya katkı sağlamakta ancak bir yandan da konuyu okuma-yazma ve okullaşmayla sınırlandırmaktadır. Oysaki cinsiyet eşitsizliği okula giden, okuryazar olan birçok çocuk tarafından da deneyimlenmektedir. Ancak eğitim ortamlarındaki cinsiyet eşitsizliği, okuryazarlık sorunu kadar görünür değildir ve derinlemesine araştırma yapılmadan farklı boyutlarıyla ortaya konulması zordur. Üstelik eğitim ortamlarında eşitsizliklere yalnızca kız çocukları da maruz kalmamaktadır. Dolayısıyla konuyu “kız” ve “erkek” olarak atanmış cinsiyetler odağında ele almak da başka bir çıkmaza girilmesine neden olabilmektedir. Sınıf ortamında öğrencilerden öğretmenleri tarafından beklenenler, öğrencilere bakış açısı, öğrencilerin öğretmenleriyle ve birbirleriyle ilişkisi, ders araç-gereçleri, okul dışındaki ortamlardan sınıfa

getirilenler, öğrencilerin dili kullanma biçimi, ana dilleri ve deneyimleri vb. birçok konu toplumsal cinsiyet, eğitim ve dil ilişkisiyle ilgilidir.

Bu çalışmada; dille ve gündelik yaşantılarla sıkı bağları olan Türkçe eğitimi alanındaki araştırmaların gündeminde toplumsal cinsiyetin ele alınış biçimlerine odaklanılmıştır. Türkçe eğitimi alanında yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyetin temsil biçimlerinin ortaya konulmasıyla bu konunun özellikle eğitim ortamlarında dil kullanımı ile ilişkisi bağlamında yeni sorgulamalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmada Türkçe eğitimi alanında yazılmış makalelerde toplumsal cinsiyet değişkeninin nasıl temsil edildiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Türkçe eğitimi alanında toplumsal cinsiyetin bir değişken olarak yer aldığı araştırmaların genel özellikleri nelerdir?
- Toplumsal cinsiyet değişkenine yer veren Türkçe eğitimi alanındaki araştırmaların problem konularına göre dağılımı nasıldır?
- Toplumsal cinsiyet değişkenine yer veren Türkçe eğitimi alanındaki araştırmaların toplumsal cinsiyet konusunu işleme biçimleri nasıldır?
- Toplumsal cinsiyet değişkenine yer veren Türkçe eğitimi alanındaki araştırmaların toplumsal cinsiyet değişkenine ilişkin bulguları yorumlama ve tartışma biçimleri nasıldır?
- Toplumsal cinsiyet değişkenine yer veren Türkçe eğitimi alanındaki araştırmalarda yararlanılan toplumsal cinsiyet kuramları nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Nitel olarak yapılandırılan bu araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. “Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Bu çalışmada doküman incelemesi yoluyla Türkçe eğitimi alanında yayımlanan makalelerde toplumsal cinsiyet değişkeninin ele alınma biçimleri belirlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde içerik çözümlemesi türlerinden tanımlayıcı içerik çözümlemesi kullanılmıştır. Tanımlayıcı içerik çözümlemesi türü belirli bir alanda genel eğilimleri ve araştırma bulgularını gözden geçirme ve tanımlama

olanağı sunmaktadır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu çalışmada tanımlayıcı içerik çözümlemesi yoluyla araştırmalardaki toplumsal cinsiyet değişkenine ilişkin genel eğilimlerin neler olduğu araştırılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Çalışma Türkçe eğitimi alanındaki makalelerle sınırlandırılmıştır. Çalışmada yer alması tasarlanan makaleler için ULAKBİM veri tabanı temel alınmış, “<https://trdizin.gov.tr/>” ağ adresindeki “sosyal” veri tabanı işaretlenmiştir. 2009-2019 yılları arasında yayımlanan “Türkçe eğitimi/öğretimi, cinsiyet”, “Türkçe ders kitabı/kitapları, cinsiyet”, “çocuk edebiyatı, cinsiyet”, “çocuk kitabı/kitapları, cinsiyet” ifadelerinden birini başlıkta, özetinde, anahtar sözcüklerde ya da araştırma sorularında kullanan, dili Türkçe ya da İngilizce olan çalışmalar taranmıştır. Tarama sonunda ulaşılan 210 makale arasından tam metin olarak ulaşılabilenler belirlenerek hem toplumsal cinsiyet hem Türkçe eğitimi konularıyla ilişkili olmaları bakımından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda çalışmaya okulöncesi, ilkököl, ortaokul ve lise düzeyinde öğrencilerle yapılan çalışmaların yanı sıra öğretmen adayları ve öğretmenlerle yürütülen çalışmalar ile çocuk edebiyatı yapıtları ve ders kitapları üzerinde yapılan 86 makale dâhil edilmiştir.

Makale incelemesi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada; belirlenen 86 makale araştırma kapsamına dâhil edilme ölçütlerini taşıma durumunun belirlenmesi amacıyla bir kez daha okunmuştur. Araştırmacılar rastgele seçilen 10 makaleyi yayın yılı, yazar sayısı, yöntemi, örneklem grubu, cinsiyetin araştırmalarda yer alma biçimi bakımından birlikte kodlamışlar, ardından bağımsız kodlama sürecini gerçekleştirmişlerdir. Araştırmanın yöntemi, veri toplama aracının niteliği vb. konularda makale yazarlarının beyanı esas alınmıştır.

İnceleme sürecinin özünü oluşturan ikinci aşamasında ise toplumsal cinsiyet değişkenine ilişkin veriler kategorilendirilmiştir. Bu aşamada kategorisel çözümleme kullanılmıştır. Buna göre metin birimlere bölünür ve sonrasında bu birimler belirli ölçütler çerçevesinde kategoriler şeklinde gruplandırılır (Bilgin, 2006). Bu doğrultuda çalışmanın problem durumunun ne olduğu, bu problem durumunun toplumsal cinsiyet ile nasıl ilişkilendirildiği, toplumsal cinsiyetin çalışmada odak noktası mı olduğu yoksa bir değişken olarak mı kullanıldığı, bu konuya ilişkin bulguların sunulma, yorumlanma ve tartışılma biçimlerinin neler olduğu çözümleme çerçevesi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın geçerliğini sağlamak için her iki araştırmacı bu ikinci aşamada bağımsız olarak kodlama işlemlerini gerçekleştirmiştir. Daha sonra bir araya gelerek kodlanan veriler tartışılmış ve uzlaşma sağlanmıştır. Verilerin frekans ve yüzde değerleri SPSS 22. analiz programında hesaplanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, Türkçe eğitimi alanında yayımlanmış olan makalelerde toplumsal cinsiyet konusunun ele alınma biçimlerine ilişkin bulgular sunulmuştur. Öncelikle çalışma kapsamına alınan makalelerin temel özellikleri verilmiş, daha sonra toplumsal cinsiyet değişkeninin çalışmalarda nasıl temsil edildiğine ilişkin bulgular yorumlanmıştır. Çalışma kapsamında incelenen makalelerin yayım yılı, yazar sayısı, araştırma yöntemi ve veri kaynağına ilişkin dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. *İncelenen Makalelerin Genel Özellikleri*

Özellik	Değişken	f	%
Yayın Yılı	2010	6	7.0
	2011	11	12.8
	2012	8	9.3
	2013	9	10.5
	2014	9	10.5
	2015	5	5.8
	2016	15	17.4
	2017	10	11.6
	2018	9	10.5
	2019	4	4.7
Araştırmanın Yazar Sayısı	Tek yazarlı	41	47.7
	İki yazarlı	33	38.4
	Üç yazarlı	8	9.3
	Dört yazarlı	4	4.7
Araştırmanın Yöntemi	Nicel (Betimsel)	60	68.6
	Nicel (İlişkisel)	10	11.6
	Nicel (Deneysel)	4	4.7
	Nitel	9	10.5
	Karma	4	4.6
Araştırmanın Veri Kaynağı	Kitaplar	9	10.5
	Öğrenciler	28	32.6
	Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmen adayları	31	36
	Diğer öğretmen adayları	9	10.5
	Türkçe öğretmenleri	9	10.5

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan makalelerin yayım yılına, yazar sayısına, araştırma yöntemine ve veri kaynağına ilişkin dağılımları görülmektedir. Buna göre makalelerin %7’si 2010 yılında, %12.8’i 2011 yılında, %9.3’ü 2012 yılında, %10.5’i, 2013 yılında, %10.5’i 2014

yılında, %5.8'i 2015 yılında, %17.4'ü 2016 yılında, %11.16'sı 2017 yılında, %10.5'i 2018 yılında ve %4.7'si 2019 yılında yayımlanmıştır. Makalelerin yazar sayısına göre dağılımlarına bakıldığında incelenen makalelerin %47.7'sinin tek yazarlı, %38.4'ünün iki yazarlı, %9.3'ünün üç yazarlı ve %4.7'sinin dört yazarlıdır.

İncelenen makalelerin %68.6'sı nicel-betimsel, %11.6'sı nicel-ilişkisel, %4.7'si nicel-deneyssel, %10.5'i nitel ve %4.6'sı karma araştırma niteliğindedir. Araştırmaların büyük çoğunluğu (%84.9) nicel yöntemlerle yapılandırılmıştır. Çalışmalarda, problem durumuna konu olan parametrelerin cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığı genelde veri analiz programı kullanılarak çözümlenmiş; yüzde-frekans dağılımları, t-testi, chi-square, Mann-Whitney-U vb. istatistikler kullanılmıştır. Nicel çalışmalar; öğrenciler, öğretmen adayları ve öğretmenlerle yürütülmüştür. Sayıca az olan nitel araştırmalarda da genelde içerik çözümlemesi yapılmış ve sayısal değerlerden yararlanılmıştır. Nitel çalışmaların tamamında kitap incelemesi yapılmıştır. Okul içi süreçlerde toplumsal cinsiyetin izini süren bir araştırmaya ise rastlanmamıştır. Karma desen olarak tasarlanan araştırmalarda ise çalışmanın nicel kısmı için ölçek, sormaca vb. uygulanırken nitel kısmı için katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler çözümlenirken kodlanmış ve bu kodlar sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Karma araştırmalarda nicel verilere ilişkin bulgularla nitel verilere ilişkin bulguların ayrı başlıklar altında verilmesi, bulguların yorumlanmasında tematik bir yaklaşımın benimsenmediğini göstermektedir. Bu çalışmalarda cinsiyet; yalnızca nicel verilere ilişkilendirildiğinden bu araştırmaların da diğer nicel araştırmalar gibi cinsiyet konusuna kategorik bir değişken olarak yaklaştığı söylenebilir.

Makalelerin veri kaynaklarına ilişkin dağılımına bakıldığında, %10.5'inin veri kaynağının kitaplar, %32.6'sının ilk, orta ve lise düzeyindeki öğrenciler, %36'sının Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmen adayları, %10.5'inin diğer alanlardaki öğretmen adayları ve %10.5'inin Türkçe öğretmenleri olduğu görülmektedir. Kitap olarak çocuk edebiyatı yapıtları ve Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Bu doğrultuda incelenen makalelerin konu alanlarında toplumsal cinsiyetle nasıl bir ilişki kurulduğuyula ilgili dağılımlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. *İncelenen Makalelerin Konu Alanlarının Toplumsal Cinsiyetle İlişkisine İlişkin Dağılım*

Konu Alanı	f	%
Türkçe eğitimi konu alanlarıyla toplumsal cinsiyet arasında ilişki kuran araştırmalar	63	73.3
Türkçe eğitimi konu alanlarıyla doğrudan ilgisi olmayıp Türkçe öğretmen adayları ve öğretmenleriyle yapılan, konuyu cinsiyetle ilişkilendiren araştırmalar	23	26.7

Tablo 2’de çalışma kapsamına dâhil edilen makalelerin konu alanlarının toplumsal cinsiyetle ilişkisini gösteren dağılımlar yer almaktadır. Buna göre makalelerin %73.3’ü Türkçe eğitimi konu alanlarıyla toplumsal cinsiyet arasında ilişki kuran araştırmalarken, %26.7’si Türkçe eğitimi konu alanlarıyla doğrudan ilgisi olmayıp Türkçe öğretmen adayları ve öğretmenleriyle yapılan ve konuyu cinsiyetle ilişkilendiren araştırmalardır. Veri kaynağı olarak öğrencilerin yer aldığı araştırmalarda ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin Türkçe eğitimindeki çeşitli konu alanlarıyla cinsiyet ve başka değişkenler arasındaki ilişkileri araştırılmıştır. Bu çalışmaların konuları arasında; Türkçe dersinde öğrenme teknikleri, anlamı bilinmeyen sözcükler, öğrenme stilleri, okuma hızı, okuma alışkanlığı vb. yer almaktadır. Türkçe eğitimi konu alanlarıyla doğrudan ilgili olmayıp Türkçe öğretmen adayları ve öğretmenleriyle yapılan, konuyu cinsiyetle ilişkilendiren araştırmalarda cinsiyet genelde alt amaçlardan biri olarak yer almaktadır. Bu tür çalışmalarda ana konu Türkçe öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının genelde öğretmenlikle ilgili çeşitli konulardaki algı, görüş, inanç, düzey, eğilim, kaygı, yeterlik, beceri ve tutumlarıyla ilgilidir. Bu konulardan bazıları; Türkçe öğretmen adaylarının/öğretmenlerinin etkili iletişim becerileri, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları, öz liderlik düzeyleri, dijital pedagojik yeterlikleri vb. biçimindedir. Veri kaynağı olarak Türkçe/Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri, öğretmen adayları ve diğer alanlardaki öğretmen adaylarıyla yapılan araştırmalarda, Türkçe eğitiminin konu alanlarıyla ilgili olan ve olmayan (öğretmenlik meslek becerilerine odaklanan) konularla cinsiyet arasında bağ kurulmuştur. Bu çalışmaların alt amaçları arasında cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, anne-baba eğitim durumu, mezun olunan okul türü vb. açısından anlamlı fark olup olmadığı yer almaktadır.

Araştırmalarda toplumsal cinsiyete problem durumu çerçevesinde nasıl yer verildiğine ilişkin veriler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. *Cinsiyetin Problem Durumunda Yer Alma Biçimlerine İlişkin Dağılım*

Cinsiyetin problem durumunda yer alma biçimi	f	%
Araştırmanın odağı	9	10.5
Kategorik değişken	77	89.5

Tablo 3 incelendiğinde toplumsal cinsiyetin çalışmaların %10.5’inde araştırmanın odağı olduğu, %89.5’inde ise kategorik bir değişken olarak ele alındığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyetin odak noktası olduğu çalışmaların tamamı kitaplarla ilgilidir. Bu tür çalışmaların konuları arasında; Türkçe ders kitaplarının ya da çocuk edebiyatı yapıtlarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesi vardır. Toplumsal cinsiyetin sınıf içi süreçlerde nasıl kurulduğunu ve dil kullanımı üzerinden nasıl yapılandırıldığını gözlem ve görüşmeler yoluyla araştıran çalışmalar bulunmamaktadır.

Cinsiyetin kategorik bir değişken olarak ele alındığı çalışmalarda ise cinsiyet, araştırmanın alt amaçlardan biri olmaktadır. Diğer alt amaçlar; sınıf düzeyi, derse yönelik tutum, anne-baba eğitim durumu, yerleşim yeri, kitap okuma sıklığı vb. biçimindedir. Ancak bu alt amaçlar birbiriyle ilişkilendirilmemekte, her biri diğer alt amaçlardan bağımsız olarak ana konuyla ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmalarda cinsiyet değişkenine ilişkin bulguların tartışılma biçimlerine ilişkin dağılım Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. *Cinsiyetin Kategorik Değişken Olarak Ele Alındığı Çalışmalarda Bulguların Tartışılma Biçimlerine İlişkin Dağılım*

Cinsiyetin problem durumunda yer alma biçimi	f	%
Bulguları tekrar eden	42	48.8
Benzer araştırmalarla destekleyen	31	36
Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde tartışan	4	4.7

Tablo 4 incelendiğinde cinsiyet değişkenine ilişkin bulguların yorumlanma biçimlerine ilişkin üç farklı yaklaşımın söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre bu makalelerin %48.8'inde problem durumunun cinsiyet değişkenine ilişkin anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin istatistiksel sonuçlar doğrudan verilmektedir. Bulguları tekrar eden araştırmalara bakıldığında kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak fark olmamasını bireysel farklılıklarla açıklayan araştırmalar bulunmaktadır. Makalelerin %36'sında bu bulgular benzer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılıp desteklenirken; %4.7'sinde cinsiyete ilişkin farklılıklar toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde tartışılmıştır. Toplumsal cinsiyetin araştırmanın odağı olarak yer aldığı çalışmalarda bulguların tartışılma biçimlerine ilişkin veriler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *Cinsiyetin Araştırma Odağı Olduğu Çalışmalarda Bulguların Tartışılmasına İlişkin Dağılım*

Cinsiyetin araştırmanın odağı olduğu çalışmalarda bulguların tartışılma biçimi	f	%
Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimi	9	100

Tablo 5 incelendiğinde, cinsiyetin araştırmanın odağı olduğu çalışmalarda bulguların tartışılma biçimlerine ilişkin dağılım görülmektedir. Bu bulgunun kitaplarla ilgili çalışmaların tamamında toplumsal cinsiyetin çalışmanın odak noktası olduğuna ilişkin bulgularla birlikte ele alınması gerekmektedir. Buna göre kitap incelemeleri üzerinden gerçek yaşamdaki toplumsal

cinsiyet rollerine gönderme yapılmakta ve roller tartışılmaktadır. Çocuk kitapları ve ders kitaplarındaki metinlerin, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirdikleri ve yeniden ürettikleri için eleştirildikleri görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Türkçe eğitimiyle ilgili makalelerde toplumsal cinsiyetin nasıl temsil edildiğinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada ilgili alanyazın doğrultusunda, araştırmacılar tarafından belirlenen ölçütler çerçevesinde araştırma kapsamına alınan makaleler içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Çözümleme sonucunda Türkçe eğitime yönelik araştırmaların çalışma grubu bakımından temelde iki yönelimde oldukları görülmüştür: Öğrencilerin, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının vb. katılımcı olduğu ve çoğunlukla öğretim süreçlerine yönelik araştırmalar ile ders ve çocuk kitapları gibi araç gereçlerin çeşitli yönlerden incelendiği araştırmalar.

Araştırmalarda veri toplama aracı olarak ölçek, sormaca, değerlendirme formu vb. araçların kullanılması cinsiyetin araştırmacılar tarafından önceden belirlenmiş kategorilerle araştırıldığını göstermektedir. Nicel araştırmanın doğası gereği sınırları önceden çizilmiş ve katılımcılardan yalnızca doldurmalarının/işaretlemelerinin beklendiği anket, ölçek vb. veri toplama araçları; katılımcılardan gelecek olan bilgi, deneyim, duygu ve düşünceleri kısmen dışarda bırakmaktadır, bu da alanda toplumsal cinsiyete bakış açısını gösterir niteliktedir. Araştırmalarda toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramlarına görünürde yer verilmesi bu araştırmaların toplumsal cinsiyete kapsayıcı bir biçimde yaklaştığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla cinsiyetin araştırmalarda atanmış ya da önceden belirlenmiş kategoriler şeklindeki temsilinin, cinsiyet farklılıklarına ilişkin biyolojik farklılıklardan öte bir tartışma zemini sağlamadığı söylenebilir. Cinsiyetin bu şekilde değişkenler olarak ele alınması yerine kültürün işlevlerinin yansıdığı toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması gerekmektedir (Harding, 1982). Ayrıca toplumsal cinsiyetle dil arasında süregelen karşılıklı etkileşim sürecinin, bu bakış açısında tek taraflı etkiye dönüştüğü ve dil kullanımıyla toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi görmeye ket vurduğu söylenebilir. Çünkü dilin kullanım biçimleri dilbilimsel özelliklerden bağımsız olarak bireysel ya da bireyin ait olduğu sosyal grubun özelliklerine göre farklılaşıyor olabilir (Meyerhoff, 2013). Araştırmalarda cinsiyet bir değişken olarak ele alındığında çoğunlukla araştırmaya kaç kız ve erkek öğrencinin katıldığını betimlemek amaçlanmıştır. Araştırma sorusuna ilişkin tutum, davranış ve yönelimlerinin istatistiksel olarak kız ve erkek öğrencilerde nasıl dağılım gösterdikleri araştırılmıştır. Çalışmalarda alt amaçlarda cinsiyet olsa dahi cinsiyet üzerine kuramsal bir tartışmanın yapılandırılmaması, cinsiyetin araştırmalarda yalnızca bir değişken olarak kalmasına neden olmaktadır. Toplum dilbilim çalışmalarında yaygın olan araştırma yaklaşımı nicel araştırmalardır (Meyerhoff, 2013). Ancak dil ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında bütünlük ve karma araştırma yaklaşımlarının kullanılması gerekmektedir (Mills

ve Mullany, 2011). Bu nedenle araştırmaların tamamen nitel olarak yapılandırılması ya da nicel verilerin nitel verilerle desteklenmesi daha anlamlı görünmektedir.

Toplumsal cinsiyet değişkeninin araştırmalardaki yorumlanma biçimleri incelendiğinde büyük bir bölümünün verileri istatistiksel yöntemlerle açıklamakla yetindiği, bulguları tekrar ettikleri ve derinlemesine bir toplumsal cinsiyet tartışması yapmadıkları görülmüştür. Bulguları tekrar eden araştırmalara bakıldığında kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak fark olmasını ya da olmamasını bireysel farklılıklarla açıklayan araştırmalar bulunmaktadır. Oysa yalnızca istatistiksel verilerle araştırılan konunun cinsiyet kaynaklı olup olmadığını belirlemek çok olanaklı değildir ve bu da araştırmalardaki toplumsal cinsiyet körlüğünü gözler önüne sermektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet, kaynağını toplumun kadına ve erkeğe yüklediği rollerden almaktadır ve bu da verilerin temel düzeyde de olsa sosyolojik bakış açısıyla yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet değişkeninin genel olarak demografik bir özellik olarak ele alınması ve istatistiksel betimlemeler üzerinden tanımlanması toplumsal cinsiyet konusunun daha derin sosyal ve kültürel kökenlerinin tartışılmasına engel oluşturmaktadır.

Araştırmalarda konunun kız öğrenci/erkek öğrenci üzerinden ele alınması; toplumsal cinsiyet meselesinin atanmış cinsiyetlerle sınırlı kaldığını ve belirlenmiş kategorilerle açıklandığını ortaya koymaktadır. Knaak (2004) araştırmalarda geleneksel cinsiyet değişkeninin yeniden yapılandırılması gerektiği biçiminde bir tez ileri sürmüő ve bunun için dört temel strateji tanımlamıştır. Bu stratejiler (1) cinsiyetin atanmış cinsiyetten farklı bir biçimde sosyal inşa paradigması çerçevesinde; (2) araştırmalarda cinsiyetin tek ve atanmış bir özellik olarak değil, çok katmanlı ve çok değişkenli bir yapı ve (3) sosyal yapının bir çıktısı olarak ele alınması; (4) geleneksel cinsiyet değişkeninin yerleşmiş cinsiyet kalıplarının sürekliliğini yansıtan bir değişken olarak yeniden yapılandırılması şeklindedir. Bu çalışmada incelenen makalelerde kız ya da erkek öğrenci olmanın içinde hangi parametreleri barındırdığına ilişkin herhangi bir tartışma düzlemi söz konusu değildir. Aslında bu durumun kadın ya da erkek olmayla değil kadınlık ya da erkeklik kurguları çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Ancak araştırmalarda toplumsal cinsiyetin bir etiket olarak kullanılması, genel olarak bu araştırmaların bir toplumsal cinsiyet çalışması olduğu yanılmamacasına neden olabilmektedir. Oysa bu tür çalışmalarda odak, atanmış cinsiyetler yerine çoklu kadınlık ya da erkeklik kimlikleri üzerine olmalıdır. Diğer türlü toplumsal cinsiyet söylemleri tek bir kadınlık ya da erkeklik kimliği olduğu varsayımı üzerine kurgulanmaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan bir diğer bulgu da cinsiyetin kategorik bir değişken olarak ele alındığı çalışmalarda, araştırma sorunsalıyla alt amaçlar arasındaki ilişkinin doğrusal olarak incelendiği ancak alt amaçların birbiriyle ilişkisinin irdelenmediğidir. Örneğin; öğretmenlik mesleğine yönelik tutumların ele alındığı bir araştırmanın alt amaçları arasında cinsiyet ve sınıf düzeyi olduğunda her bir alt amaç ana konuyla ilişkilendirilmekte, birbirleri arasındaki ilişki sorgulanmamaktadır. Diğer yandan toplumsal cinsiyet araştırmalarda bir değişken olarak yer alsa da çoğunlukla diğer değişkenlerle ilişki kurulmadan, yalnızca ana konuyla ilişkisi bağlamında ele

alınmaktadır. Bu da toplumsal cinsiyetin soyut ve diğer sosyal gerçekliklerle ilgisiz, bağlantısız bir konuyu gibi anlaşılmasına neden olmaktadır. Oysaki cinsiyet konusu tek doğrultuda ilerleyen bir paradigma değildir ve birçok konuya da çeşitli açılardan dokunmaktadır. Cinsiyetin yanında onu etkileyen pek çok değişken vardır ve bunların da cinsiyet değişkeniyle birlikte ele alınması, konunun daha bütüncül bakış açısıyla incelenmesini sağlayacaktır. Örneğin; toplumsal sınıf (Romaine, 2003: 98), yerel/yabancı olma, anadili/ikinci dil öğrenme bağlamları (Feng, Fan ve Yang, 2013) vb. konular okul ortamındaki dil çalışmalarında birbiriyle ilgili değişkenlerdir. Figart (1997) da cinsiyet değişkenini “sahte bir değişken” olarak adlandırmış ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında eyleme dayalı araştırmaların önemini; metodolojik çoğulculuğun gerekliliğini; makro-sosyal kurumların etkisini ve cinsiyet, etnik köken, sosyal sınıf ve diğer sosyal yapıların kesişimi gibi konuların ele alınması gerekliliğini vurgulamıştır.

Çocuk kitapları ve ders kitaplarındaki metinlerin incelendiği araştırmalarda bu metinler, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirdikleri için eleştirilmiştir. Bu eleştirinin altında bu metinlerle karşılaşan öğrencilerin, kitaplardaki toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargıları kendi gündelik yaşantılarında benimseyecekleri endişesi yatmaktadır. Bu da metinlerin gerçek yaşamın bir benzeşimi olarak görüldüğünü göstermektedir. Gümüüşoğlu (2013), 1928’den 2013’e değin ders kitaplarında kadının özellikle aile içi ve toplumsal rollerde nasıl yer aldığını kapsamlı bir biçimde incelemiştir. Metinler ve resimler üzerinden yapılan incelemelerde kadın ve erkeğin mesleki ve aile içindeki geleneksel ataerkil rollerinin eleştirisi yıllar içindeki değişim izlenerek ve konunun politik yönü de ele alınarak yapılmaktadır. Ancak kişilerin davranışları, konuşmaları, giyimleri vb. öğeler üzerinden yapılan bu çıkarımların yalnızca kitap incelemesi yapılan çalışmalar üzerinden yürütüldüğü, sınıf içindeki gerçek öğrencilere yönelik nitel çalışmaların sınırlı olduğu, sınıf içi araştırmaların çoğunlukla nicel araştırma olarak kurgulanarak sıklıklar üzerinden çözümlendiği görülmektedir. Oysa okulun çocukları yalnızca geleneksel biçimlerde toplumsallaştırılan kurumlar değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasındaki güçlü ve sınırlandırıcı etkisi (Esen, 2013b) göz önünde bulundurulduğunda okul içi süreçlerde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl üretildiği ve yeniden üretildiği konusu önem kazanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, kendini en çok süreç içerisinde, doğal ortamında göstermektedir. Bu da uzun süreli gözlemleri, ayrıntılı görüşmeleri beraberinde getirmektedir. Örneğin bir öğretmene sınıfında toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapıp yapmadığı sorulsa kesin bir dille hayır yanıtını verebilir ancak sınıfta yapılan gözlemlerle çoğu zaman öğretmenin aslında yaptığı ayrımcılığın farkında dahi olmadığı görülebilir. Mougharbel ve Bahous (2010) çalışmalarında öğretmenlerin cinsiyete ilişkin ön yargılarının olmadığı iddiasında olduklarını ancak sınıf içi gözlemlerinde sınıf içinde cinsiyete ilişkin önyargıların örtük ve görünmez biçimlerde var olduğunu belirlemişlerdir. Ancak bu konu, Türkçe eğitimi ve toplumsal cinsiyetin ilişkilendirildiği çalışmalarda pek fazla ele alınmamaktadır. Türkçe eğitimi alanında sınıf/okul içi süreçlere yönelik çalışmalar değişken ne olursa olsun genelde önceden belirlenen ölçek, form vb. ile alana gidilen çalışmalardır. Bu durum

da sınıfta/okulda, doğrudan ve doğal süreç içerisinde ortaya çıkacak olan verileri daha baştan araştırmanın dışına itmektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak Türkçe eğitimi ortamlarında toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulandığı daha derinlikli ve daha çok alan araştırması önerilmektedir. Sınıfta ve okul ortamında öğrencilerle, öğretmenlerle, ailelerle doğrudan gözlemler, görüşmeler yoluyla gerçekleştirilebilecek bu alan araştırmaları için nicel araştırmalar kadar konuya daha derinlemesine yaklaşmaya olanak tanıyan nitel araştırmaların da öncelenmesi gerekmektedir. İncelenen araştırmalarda nicel araştırmaların büyük kısmının bulgular bölümünde tabloların yazıya döküldüğü, sonuçlarda da bulguların özetlendiği görülmektedir. Ancak aslında bir çalışmanın nicel ya da nitel olması başka bir deyişle yönteminden daha önemli olanın, verilerin ele alınma ve yorumlanma biçimlerinin olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İncelenen araştırmalarda cinsiyetin/toplumsal cinsiyetin bir değişken olarak ele alındığı ve farklı değişkenler olsa da bunların ilişkisine odaklanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu araştırma sonucunda; cinsiyetin yalnızca kategorik bir değişken olarak araştırmalarda yer almasıyla yetinilmemesi, diğer değişkenlerle birlikte birbirini tümleyen bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir. Böylece konuyla ilgili değişkenlerin birbiriyle nasıl etkileşime geçtiği daha belirgin bir biçimde ortaya konulabilir. Benzer biçimde özellikle nicel araştırmalar için cinsiyetin aracı değişken olarak ele alındığı ilişkisel desende çalışmalar yapılabilir. Bu durumda; konuyu ayrı ayrı değişkenler bağlamında incelemek yerine bütün değişkenler birbiriyle ilintili, iç içe geçmiş gerçeklikler olarak ele alınabilir.

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). Eğitim sistemimizdeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeri konulu komisyon raporu. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları. İnternet'ten 20 Eylül 2020'de <https://komisyon.tbmm.gov.tr/dosyalar/egitim.pdf> adresinden alınmıştır.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2018). Kadının güçlenmesi strateji belgesi ve eylem planı 2018-2023. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. İnternet'ten 20 Eylül 2020'de ailevecalisma.gov.tr/media/6315/kadının-gueçlenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-planı-2018-2023.pdf adresinden alınmıştır.
- Aslan, C. (2010). An Analysis of the Presentation of Women in 100 Basic Literary Works in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 38, 19-36.
- Bilgin, N. (2006). Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Blackmore, J. (2010). Educational organizations and gender in times of uncertainty. M. W. Apple, S. J. Ball, and L. A. Gandin (Ed.), *The Routledge international handbook of the sociology of education* (ss. 306-317.). New York: Routledge.
- Braun, F. (2001). The communication of gender in Turkish. M. Helling, and H. Bußmann (Ed.) *Gender across languages: The linguistic representation of women and men* (ss. 283-310). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- Butler, J. (1997). *Excitable speech*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1999). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Cameron, D. (1998). Gender, language and discourse: a review essay. *Journal of Women in Culture and Society*, 23, 945-973.
- Chavez, M. (2010). Teacher and student gender and peer group gender composition in German foreign language classroom discourse: An exploratory study. *Journal of Pragmatics*, 32, 1019-1058.
- Coll, C. G., Miranda, A. G, Torres, I. B., & Bermúdez, J. N. (2018). On becoming cultural beings: A focus on race, gender, and language. *Research in Human Development*, 15 (3-4), 332-344, DOI: 10.1080/15427609.2018.1491217
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39 (174), 33-38, DOI: 10.15390/EB.2014.3412.
- Çolak, G. (2019). *Toplumdilbilimi toplumsal cinsiyet ve dil*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Eckert, P. (1989) *The whole woman: Sex and gender differences in variation*. *Language Variation and Change*, 1, 245-267.
- Eckert, P. and McConnell-Ginet, S. (2003). *Constructing, deconstructing and reconstructing gender*. P. Eckert and McConnell-Ginet (Ed.), *Language and gender* (ss. 9-51). Cambridge: Cambridge University Press.
- Esen, Y. (2013a). Eğitim süreçlerinde cinsiyet ayrımcılığı: Öğrencilik deneyimleri üzerinde yapılmış bir çözümleme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5 (3), 757-782.
- Esen, Y. (2013b). Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde toplumsal cinsiyet duyarlılığını geliştirme amaçlı bir çalışma. *Eğitim ve Bilim*, 38 (169), 280-295.
- Feng, H. Y., Fan, J. J. and Yang, H. Z. (2013). The relationship of learning motivation and achievement in EFL: Gender as an intermediated variable. *Educational Research International*, 2 (2), 50-58.
- Figart, M. D. (1997) *Gender as more than a dummy variable: Feminist approaches to discrimination*. *Review of Social Economy*, 55 (1), 1-32, DOI: 10.1080/00346769700000022.
- Gümüšoğlu, F. (2013). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet 1928-2013*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Harding, S. (1982). Is gender a variable in conceptions of rationality? A survey of issues. *Dialectica*, 36 (2/3), 225-242.
- Hooper, C. (1999). Masculinities, IR and the 'gender variable': A cost-benefit analysis for (sympathetic) gender sceptics. *Review of International Studies*, 25 (3), 475- 491.
- Kendall, S. (2003). *Creating gendered demeanors of authority at work and at home*. J. Holmes, and M. Meyerhoff (Ed.) *The Handbook of Language and Gender* (ss. 600-623). Oxford: Blackwell Publishing.
- Knaak, S. (2004). On the reconceptualizing of gender: Implications for research design. *Sociological Inquiry*, 74 (3), 302-317.
- Madibbo, A. I. (2007). Race, gender, language and power relations: Blacks within francophone communities in ontario, Canada. *Race, Gender & Class*, 14 (1/2), 213-226.
- McConnell-Ginet, S. (2003). "What's in a name?" Social labeling and gender practices. J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.), *The Handbook of Language and Gender* (ss. 69-97). Oxford: Blackwell Publishing.

- Mcelhinny, B. (2003). Theorizing gender in sociolinguistics and linguistic anthropology. J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.), *The Handbook of Language and Gender* (ss. 21-42). Oxford: Blackwell Publishing.
- Meyerhoff, M. (2013). Dealing with gender identity as a sociolinguistic variable. V. L. Bergvall, J. M. Bing & A. F. Freed (Ed.) *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi projesi (ETCEP). Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim tarihi ve adresi: 23 Ekim 2020'de https://www.britishcouncil.org.tr/sites/default/files/proje_oykusu-son.pdf adresinden alınmıştır.
- Mills, S. ve Mullany, L. (2011). *Language, Gender and Feminism: Theory, Methodology and Practice*. New York: Routledge.
- Mitchell, D. (1996). Approaching race and gender issues in the context of the language arts classroom. *The English Journal*, 85 (8), 77-81.
- Mougharbel, G. M. & Bahous, R. (2010). Gender bias in Lebanese language classes. *The Educational Forum*, 74 (3), 198-212, DOI: 10.1080/00131725.2010.483901.
- Orelus, P. W. (2012). Unveiling the web of race, class, language, and gender oppression: Challenges for social justice educators. *Race, Gender & Class*, 19 (3/4), 35-51.
- Park, G. P. ve French, B. F. (2013). Gender differences in the Foreign language classroom anxiety scale, *System*, 41, 462- 471. 18 Ağustos 2020'de <http://dx.doi.org/10.1016/j.system.2013.04.001> adresinden alınmıştır.
- Pascale, C. M. (2007). *Making Sense of Race, Class, and Gender: Commonsense, Power, and Privilege in the United States*. Rotledge: New York.
- Qin, K. ve Li, G. (2020). Understanding immigrant youths' negotiation of racialized masculinities in one U.S. high school: An intersectionality lens on race, gender, and language. *Sexuality & Culture*, 24, 1046–1063. 10 Temmuz 2020 tarihinde <https://doi.org/10.1007/s12119-020-09751-3> adresinden alınmıştır.
- Romaine, S. (2003). Variation in language and gender. J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.), *The Handbook of Language and Gender* (ss. 98-118). Oxford: Blackwell Publishing.
- Sunderland, J. (2000). New understandings of gender and language classroom research: texts, teacher talk and student talk. *Language Teaching Research*, 4 (2), 149-173.
- Swann, J. (2003). Schooled language: Language and gender in educational settings. J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.), *The Handbook of Language and Gender* (ss. 624-644). Oxford: Blackwell Publishing.
- Tate, W. (1997). *Race, SES, Gender, and Language Proficiency Trends in Mathematics Achievement. Research Monograph*, National Institute for Science Education, University of Wisconsin-Madison.
- Wolfe, P. (2000). Gender and language in four secondary, ESL classrooms. *Equity & Excellence in Education*, 33 (1), 57-66, DOI: 10.1080/1066568000330109.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.